

δωσαν και στα ευρωπαϊκά όργανα που μπορούν με τις παρεμβάσεις τους να βοηθήσουν τις τοπικές αρχές και τις κοινότητες από την καχυποψία και το «αντεθνικό» θετικών πρωτοβουλιών για τη καλλιέργεια της γλώσσας. Πάντως αρκετοί εξέφρασαν απαισιοδοξία για τη γλωσσική συνέχεια. Τέλος, σχετικά με την περίπτωση να αποκτήσουν τα αρβανίτικα θεσμική υπόσταση, ο Λ. Τσιτσιπής τόνισε, ότι σε αντίθεση με ό,τι πιστεύεται και από τους ομιλητές, τα διάφορα ιδιώματα δεν είναι μακρινά ώστε να υπάρχει δυσκολία απόδοσης με ένα γραμματικό, συντακτικό και φωνολογικό σύστημα.

Η διημερίδα κατάφερε να φέρει σε επαφή μέλη των κοινοτήτων με τον επιστημονικό λόγο, αλλά και τους επιστήμονες πιο κοντά στον λόγο που αρθρώνουν οι κοινότητες. Ανέδειξε ακόμη τη φοβία που συνεχίζει να υπάρχει και την έλλειψη ανάλογων δραστηριοτήτων. Η συγκεκριμένη διημερίδα όμως έδειξε ότι η συζήτηση και για τα αρβανίτικα στην Ελλάδα, δεν μπορεί να είναι συζήτηση μόνον ιστορικών, αλλά πρωτίτως αυτών που μιλούν, κατανοούν και μελετούν μια γλώσσα ακόμη ζωντανή.

Στη διημερίδα συμμετείχαν: Κ. Βασδραβανίδης (πρόεδρος της κοινότητας Μανδρών Κιλκίς), Χ. Γεωργίου (συγγραφέας), Λ. Εμπειρικός (ιστορικός), Τ. Καραντής (ερευνητής, συγγραφέας), Ν. Κλεγιέρ (ιστορικός, CNRS-EHESS), Α. Κόλλιας (εκδότης, ερευνητής), Δ. Γκέφου-Μαδιανού (ανθρωπολόγος, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Γ. Μίχας (εκπαιδευτικός, πρόεδρος του Αρβ/κου Συνδέσμου), Θ. Μωραϊτης (εθνομουσικολόγος, μουσικός-Μ.Α.Α.), Ε. Μπότση (ανθρωπολόγος), Π. Τσέκης (αντινομάρχης Έβρου), Λ. Τσιτσιπής (κοινωνιογλωσσολόγος, Α. Π. Θ) και ο Β. Παπαζαχαρίου (εθνολόγος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας). Στη συζήτηση έλαβε μέρος και ο Μ. Δραγούμης (εθνομουσικολόγος, ιστορικός της μουσικής-Μ.Α.Α.). Τη συζήτηση συντόνιζαν οι Κ. Τσιτσελίκης και Δ. Χριστόπουλος (διδάκτορες Νομικής) και ο Λ. Μπαλτσιώτης (νομικός). Πρέπει να σημειώσουμε ότι μεταξύ άλλων προσκλήθηκαν και οι Ε.

Αλεξάκης (εθνολόγος, κοιν. Ανθρωπολόγος), Τ. Γιοχάλας (αλβανολόγος) και Γ. Τζαβάρας (γλωσσολόγος), οι οποίοι δυστυχώς δεν παραβρέθηκαν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Έτσι αποκαλούν μερικές φορές τα αρβανίτικα οι ίδιοι οι αρβανιτόφωνοι.
2. Σημειώνουμε εδώ ότι και τα αρβανίτικα της νοτιότερης Ελλάδας εξελίχθηκαν από τοσκικά ιδιώματα της μεσαιωνικής αλβανικής.

Η ΗΜΕΡΙΔΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΣΛΑΒΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ της Αλεξάνδρας Ιωαννίδου

ΣΕ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ανταλλαγή απόψεων, χωρίς συγκεκριμένες εισηγήσεις, με βάση ωστόσο προκαθορισμένες θεματικές ενότητες, και με την παρουσία και πολύτιμη μαρτυρία «ντόπιων» δίγλωσσων ομιλητών, η τελευταία διημερίδα του «Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων» με θέμα τις σλαβικές διαλέκτους της Μακεδονίας που έγινε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο το Σαββατοκύριακο 31.10-1.11 πρωτοτύπησε πραγματικά. Και αυτό, γιατί μερικά από τα ερωτήματα που για «εθνικούς λόγους» παρέμεναν μέχρι τώρα μονοπώλιο ορισμένων, ομοεθνών ή μη, όπως τα «ιστορικά στοιχεία για τη χρήση της γλώσσας», η «Στάση των διοικητικών αρχών/κυβέρνησης μετά τον Εμφύλιο» απέναντι στη γλώσσα, η «Διγλωσσία/γλωσσική συνύπαρξη με την επίσημη ή άλλη γλώσσα», οι «Προοπτικές, οι αντιλήψεις και τα προβλήματα της γλωσσικής συνέχειας» τέθηκαν για πρώτη φορά ως θέματα ανοιχτού επιστημονικού διαλόγου. Σειρά επιστημόνων από την Ελλάδα και το εξωτερικό συζήτησαν για τα αποτελέσματα των ερευνών τους σχετικά με τη σλαβοφωνία στη Μακεδονία σήμερα.¹

Ανάμεσα στα σημεία που δεν συζητήθηκαν, τουλάχιστον αναλυτικά, ήταν η χρήση της πομακικής (μια και είχε συμπεριληφθεί ως θέμα στην πρώτη ημερίδα για τα τουρκικά και τα πομακικά στην Κομοτηνή), και τα κριτήρια επιλογής τού ενός ή του άλλου όρου (σλαβικές διάλεκτοι, σλαβομακεδονική

γλώσσα, μακεδονική γλώσσα, μακεδονικές διάλεκτοι). Ειδικά στην ορολογία, που πρόσφατες πολιτικές εμπειρίες της προσέδωσαν σαφείς πολιτικές προεκτάσεις, θα μπορούσε να αφιερωθεί ολόκληρη συνεδρία (Δ. Χριστόπουλος). Όπως άλλωστε τονίστηκε ως απάντηση σε παρέμβαση που παρέπεμπε στις εθνικές ευαισθησίες των Βορειοελλαδικών κατά τη χρήση συγκεκριμένων όρων (Ε. Κωφός), η πραγματικότητα προηγείται της χρήσης των όρων που την περιγράφουν. Πάντως, για την κεντρική Μακεδονία, παρατηρήθηκε ότι οι ίδιοι οι ομιλητές προκειμένου να χαρακτηρίσουν τη γλώσσα τους χρησιμοποιούν συχνά τους όρους «ντόπικα», «μακεδονικά», «τα δικά μας» (Μ. Γιαννησοπούλου).²

Η ανυπαρξία ή η μη δημοσιοποίηση επίσημων δημογραφικών και στατιστικών στοιχείων για τη χρήση των σλαβικών ιδιωμάτων στη Μακεδονία δεν φαίνεται να αναστέλλει τη γνώση μας για τις τοποθεσίες της σλαβοφωνίας σήμερα και παλαιότερα, κρίνοντας από την αναλυτική εισήγηση που προηγήθηκε του διαλόγου για τις «Παλαιές και τις Νέες Εγκαταστάσεις» (Λ. Εμπειρικός). Αν και στις περιοχές της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, οι σλαβόφωνοι ακούγονται να μιλούν τα «ντόπια» σε δημόσιους χώρους, στην Ανατολική Μακεδονία η σλαβοφωνία φαίνεται ότι έχει περιορισθεί στα κλειστά πλαίσια των οικογενειακών συναναστροφών μέσα στα σπίτια (Λ. Εμπειρικός).

Σχετικά με την ιστορία των σλαβικών διαλέκτων της Μακεδονίας, η αναδρομή στις αρχές της ιστορικής παρουσίας των Σλάβων στα Βαλκάνια χρησίμευσε ως εισαγωγή στη συζήτηση για τις εξελίξεις στη νεότερη εποχή (Φ. Μαλιγκούδης). Ότι αυτή τη στιγμή, μοιραία, η χρήση των σλαβικών ιδιωμάτων στην Μακεδονία βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία (Α. Ανδρέου) είναι συνέπεια πολλών παραγόντων, ιστορικών και κοινωνικών. Ανάμεσα σε αυτούς συζητήθηκε διεξοδικά η παρατεταμένη πολιτική καταστολής της εκ μέρους του ελληνικού κράτους με σειρά είτε «θετικών» μέτρων (ίδρυση «νηπιοτροφείων», νηπιαγωγείων και σχολείων – Σ. Βούρη) είτε αρνητικών (ποινές και απαγορεύσεις, ακόμα και δημόσιες ορ-

κωμοσίες – Π. Βότσης). Πίσω από αυτά φαίνεται ότι κρυβόταν όχι μόνο επισταμένος και σαφής πολιτικός σχεδιασμός από διάφορες κρατικές υπηρεσίες (Τ. Κωστόπουλος), αλλά και πολλοί ιστορικοί και προπάντων πολιτικοί ανταγωνισμοί (Ι. Μιχαηλίδης, Ε. Κωφός). Καθοριστικοί παράγοντες είναι η πληθυσμιακή κατανομή και η γεωγραφική θέση των χωριών: Είναι αποφασιστικής σημασίας δηλαδή για το επίπεδο χρήσης της γλώσσας το αν πρόκειται για αμιγώς σλαβόφωνα ή μικτά, για ορεινά ή πεδινά χωριά (Μ. Γιαννησοπούλου, R. van Boeschoten). Αν και υπάρχει η εντύπωση, ότι σήμερα κυρίως οι νέοι δεν καταλαβαίνουν καλά τη δεύτερη γλώσσα των παππούδων και των γονιών τους, στο οικογενειακό επίπεδο και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κοινωνικών συναναστροφών και γλωσσικής έκφρασης (παρέες, συναισθηματική διήγηση, ανέκδοτα, γλωσσοπαίγνια) παρατηρήθηκε ότι υπάρχει παθητική τουλάχιστον γνώση της γλώσσας και σε μικρότερες ηλικίες (J. Cowan). Τη γλώσσα μεταδίδουν στους μικρότερους οι γιαγιάδες – κάποτε μάλιστα τη «διδάσκουν» στα εγγόνια τους οι ίδιες αυτές γυναίκες που σε νεότερες ηλικίες απέρριπταν την μετάδοσή της στα παιδιά τους, στους γονείς δηλαδή των εγγονιών. (Μ. Γιαννησοπούλου, J. Cowan).

Σημαντικό κενό γνώσης και έλλειψη πρωτογενούς υλικού διαπιστώνεται σε σχέση με τις γραπτές πηγές, αλλά και με τη λαογραφική παράδοση που συνδέεται με τη χρήση των διαλέκτων. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν μερικές μεμονωμένες ηχογραφήσεις τραγουδιών, αν και έχει συμβεί να καταγραφεί μόνο η μουσική και όχι τα λόγια των τραγουδιών, για πολιτικούς λόγους, προφανώς (Α. Εμπειρικός). Σε ό,τι αφορά την ύπαρξη γραπτών πηγών για την ιστορία της σλαβοφωνίας στην Ελλάδα, θα ήταν σκόπιμο να ανέτρεχε κανείς σε πλήθος γραπτών μαρτυριών –ιδιωτικών επιστολών, άρθρων στις εφημερίδες κτλ.– σε ελληνικό αλφάβητο. Μια ενδιαφέρουσα στιγμή στην ιστορική πορεία της γνώσης των σλαβικών ιδιωμάτων αποτελεί ο σχεδιασμός της εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των πολιτικών προσφύγων από τη Μακεδονία,

ειδικά κατά την δεκαετία του 1950 από τις επιτροπές δασκάλων στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας (εκδ. οίκος «Νέα Ελλάδα»): Με αφορμή την διακοπή των καλών σχέσεων μεταξύ του Τίτο και του Στάλιν έχουμε σαφή εγκατάλειψη της σλαβομακεδονικής και στροφή προς τη βουλγαρική γραμματική στα αλφαβητάρια των προσφύγων μετά τον πόλεμο (Ρ. Hill, Α. Ιωαννίδου). Αντικείμενο έντονου προβληματισμού και διαλόγου, μια και δεν συνέπιπταν όλες οι απόψεις, αποτέλεσε η μεταλλαγή από τη μονογλωσσία στη διγλωσσία, ειδικά η χρονική στιγμή και τα αίτια που αυτή έλαβε χώρα. Έτσι, αν και υφίσταται η άποψη, ότι η ύπαρξη ελληνικών σχολείων στη Μακεδονία της καμπίς του αιώνα είναι δείγμα εκτεταμένης ελληνοφωνίας στην περιοχή τότε (Ph. Carabott), η επιτόπια έρευνα ιστορικών και κοινωνικών ανθρωπολόγων εντοπίζει ακόμα και σήμερα ηλικιωμένες γυναίκες, κυρίως, που δεν γνωρίζουν ελληνικά (Μ. Γιαννησοπούλου, R. Van Boeschoten). Η μαρτυρία «ντόπιων» ομιλητών παραπέμπει σε εποχές (κατά τον Μεσοπόλεμο, αλλά και αργότερα) που ολόκληρες κοινότητες εξαρτούσαν την επικοινωνία με τις ελληνικές αρχές από τη γνώση της ελληνικής γλώσσας ορισμένων μόνο, μετρημένων, συντοπιτών (Π. Βότσης). Από την άλλη πάλι, φαίνεται, ότι η αναγκαιότητα εμπορικών συναλλαγών και οι εκτεταμένες σχέσεις με αλλόφωνες κοινότητες στην Ελλάδα και σε γειτονικές χώρες αποτέλεσαν την αφορμή για την ανάπτυξη γλωσσικής πολυφωνίας ανάμεσα στους άνδρες ομιλητές, ειδικότερα κοντά στα εμπορικά κέντρα. Η ικανότητα συνεννόησης στα βλάχικα, τούρκικα και τα ελληνικά παράλληλα με τα «ντόπια», ήταν, τουλάχιστον κατά τις συναλλαγές, μια πραγματικότητα, ακόμα και ανάμεσα σε πρόσφυγες (Ι. Μιχαηλίδης).

Στα πλαίσια της θεματικής ενότητας «Σχέσεις με γειτονικές/συγγενείς γλώσσες», τονίστηκε πως όλη η έκταση που συμπεριλαμβάνει τη σημερινή Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, τη Βουλγαρία και τις περιοχές της σλαβοφωνίας στην Ελλάδα αντιστοιχεί σε ένα γλωσσικό continuum, με στοιχείο διαφοροποίησης

τις νοητές ζώνες μετατροπής του παλαιοσλαβικού «γιατ», σε «για» και «ε» αντίστοιχα. Σχηματίζεται δηλαδή ένα γλωσσικό σύνορο με κατεύθυνση από βορρά προς νότο, που χωρίς να είναι το μοναδικό, βρίσκεται μέσα στη Βουλγαρία –δεν συμπίπτει δηλαδή με τα κρατικά όρια ανάμεσα στις δυο χώρες– και χωρίζει την περιοχή των νοτιοσλαβικών διαλέκτων σε ανατολική και δυτική ζώνη (Ρ. Hill). Ανοιχτό παραμένει το ερώτημα, κατά πόσο οι σλαβικές διαλέκτοι της Μακεδονίας έχουν δεχτεί επιρροές από τις γειτονικές επίσημες σλαβικές γλώσσες– τη σλαβομακεδονική της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και τη βουλγαρική της Βουλγαρίας, ειδικότερα με την επιρροή των ΜΜΕ (Ε. Κωφός). Το εάν και πότε υπήρξε ενιαίος χαρακτηρισμός των σλαβικών διαλέκτων ως «βουλγαρικών» και πώς χαρακτηρίζουν τις διαλέκτους στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας αποτελούν επίσης ενδιαφέροντα ερωτήματα.

Ως σημαντική διαπίστωση των ομιλητών και του εκτενούς διαλόγου που ακολούθησε θα μπορούσε κανείς κατ' αρχήν να συγκρατήσει την ανάγκη αποποινικοποίησης της χρήσης των σλαβικών διαλέκτων στην Ελλάδα καθώς και της έρευνας γι' αυτές ως αντεθνικών και επικίνδυνων πράξεων (Δ. Λαφαζάνη, Α. Ιωαννίδου). Η ελλιπής γνώση για τη στάση των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα, αλλά και για τα αιτήματα σχετικά με τη διατήρησή της ή μη, για τις θέσεις σχετικά με τα πρακτικά μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν, θα δυσχέραιναν την άμεση πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, πριν την ολοκλήρωση ενδελεχούς έρευνας σε όλα τα επίπεδα (Δ. Λαφαζάνη). Πάντως, το γεγονός ότι μια μερίδα των ομιλητών, συνειδητά διαλέγει τη γλώσσα ως δηλωτικό στοιχείο μιας ξεχωριστής εθνοτικής, αν όχι και εθνικής ταυτότητας, έχοντας συγχρόνως αρθρώσει σαφή πολιτικό λόγο, δεν θα πρέπει να προλαμβάνει την άποψη για το ζήτημα της σιωπηλής πλειοψηφίας του σλαβόφωνου πληθυσμού, ούτε και να μετατρέπει αυτοδίκαια τον επιστημονικό σε πολιτικό λόγο (Α. Ιωαννίδου). Μια τέτοια λογική, από όποια πλευρά και αν προέρχεται, οδηγεί εν τέλει

σε φοβίες και τύψεις τόσο τους ομιλητές της γλώσσας, όσο και τους ερευνητές της, συμβάλλοντας στην πολιτιστική απομόνωση, τη λήθη και την επιστημονική σιγή. Αυτή που επιχειρήσε και κατάφερε να σπάσει η συνάντηση του «ΚΕΜΟ».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στη συζήτηση έλαβαν μέρος –ως προσκεκλημένοι– οι: Ανδρέας Ανδρέου (Ιστορικός-Αρχαιολόγος, Παιδαγωγική Ακαδημία Φλωρίνης), R. van Boeschoten (Ιστορικός), Π. Βότσης (Φυσιολόγος, Συγγραφέας του μυθιστορήματος «Μακεντόντιστο», Αθήνα 1998), Σ. Βούρη (Ιστορικός, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Μ. Γιαννησοπούλου

(Κοινωνική Ανθρωπολόγος, Πανεπιστήμιο Ρεθύμνου), Ph. Carabott (Ιστορικός, King's College, Λονδίνο), J. Cowan (Κοινωνική Ανθρωπολόγος, Πανεπιστήμιο Sussex), Α. Εμπειρικός (Ιστορικός), Ρ. Hill (Σλαβολόγος, Πανεπιστήμιο Αμβούργου), Α. Ιωαννίδου (Σλαβολόγος), Τ. Κωστόπουλος (Δημοσιογράφος), Ε. Κωφός (Βαλκανιολόγος), Δ. Λαφαζάνη (Πολιτική Γεωγράφος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου), Φ. Μαλιγκούδης (Σλαβολόγος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Ι. Μιχαηλίδης (Ιστορικός). Είχαν προσκληθεί και δεν παρεβρέθησαν οι: Γ. Αγγελόπουλος (Κοινωνικός Ανθρωπολόγος), Β. Γούναρης (Ιστορικός), Α. Καρακασίδου (Κοινωνική Ανθρωπολόγος). Τη συζήτηση διηύθυναν οι νομικοί: Α. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιστελίκης, Δ. Χριστόπουλος.

Τη συνάντηση χαιρέτησε με γραπτό του μήνυμα ο Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, Γιώργος

Α. Παπανδρέου. Τόνισε την «ανάγκη ελεύθερης διακίνησης ιδεών για ζητήματα που στη χώρα μας ήταν στο περιθώριο των εξελίξεων της επιστημονικής σκέψης και κοινωνικής έρευνας», θεωρώντας ότι «η λογική της μη ενασχόλησης λειτουργεί σε βάρος των συμφερόντων της χώρας, γιατί ούτως ή άλλως ο διάλογος λαμβάνει χώρα σε τοπικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο, κυβερνητικό ή μη κυβερνητικό». Χαιρέτησαν επίσης ο Πρόεδρος της «Εθνικής Επιτροπής Εορτασμού των 50 χρόνων από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» Μ. Σταθόπουλος, και προσωπικά ο Προϊστάμενος της Διεύθυνσης Εκδόσεων και Τεκμηρίωσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, Γ. Τσιμαράτος.

2. Η χρήση των όρων στο παρόν άρθρο δεν αποδίδει τα λεχθέντα από τους ομιλητές, παρά αποτελεί επιλογή της συγγραφέως.